Victoria Fonari (coordonator) - **100 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI CEHOSLOVACIEI**
Chișinău: CEP USM, 2018. ISBN 978-9975-142-59-5

100 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF INDEPENDENCE OF CZECHOSLOVAKIA

FENOMENUL GLOBALIZĂRII ÎN LITERATURA CEHĂ CONTEMPORANĂ

Victoria FONARI,
doctor în filologie, conferențiar universitar, Departamentul Lingvistică Română și Știință Literară, Facultatea de Litere, Universitatea de Stat din Moldova. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, membru al Asociației Semioticienilor din România

Teme de cercetare: Valorificarea mitului antic în creația scriitorilor contemporani, Istoria literaturii române, Fenomenul globalizării în literatură, Hermeneutica literară, Literatura comparată. **Cărţi publicate:** *Literatura comparată*, Chișinău: CEP USM; 2018, 114 p.; *Proiecții ale mitului în creația lui Victor Teleucă, Leo Butnaru și Arcadie Suceveanu*, Chișinău: Foxtrot, 2013, 207 p.; *Hermeneutica literară*, Chișinău: CEP USM, 2007, 114 p.; *Factorii intelectual şi sentimental în opera lui Aureliu Busuioc*, Chișinău: CE USM, 2003, 216 p.

Abstract. *În definirea fenomenului globalizării premergător este canadianul economist Marshall McLuhan. Acest fenomen insistă în epoca migraţiei, fiind şi o consecinţă a refugiului de regimul comunist, literatura cehă contemporană îi acceptă pe scriitorii săi care locuiesc în frontierele ţării sale, dar şi pe cei care activează în alte ţări și scriu şi în limba cehă. Din optica fenomenului globalizării am investigat textele următorilor scriitorii cehi: Miloš Urban, Jáchym Topol, Michal Ajvaz, Patrik Ouředník, Nataša Reimanová. Istoric Praga a fost oraşul comercial care a ştiut să accepte diferite viziuni categorisite primordiale în diferite perioade. Toleranţa i-a oferit şansa de a-şi păstra segmentele istorice arhitectural, care înscrie o continuitate a memoriei.*

Cuvintele-cheie: *globalizare, Europa, Praga, realitate virtuală, memorie, Patrik Ouředník.*

Victoria Fonari (coordonator) - **100 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI CEHOSLOVACIEI**
Chișinău: CEP USM, 2018. ISBN 978-9975-142-59-5

100 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF INDEPENDENCE OF CZECHOSLOVAKIA

Fenomenul globalizării în perceperea literaturii

În definirea fenomenului globalizării premergător este canadianul economist Marshall McLuhan. Sunt varii opinii care confirmă depăşirea acestui fenomen, dar multe conferinţe internaţionale insistă pe această noţiune, la care, între timp, a apărut şi una alternativă – mondializarea. Participările la discuţiile ştiinţifice au contribuit la o bifurcare de atitudini: în planul culturilor americane globalizarea este privită ca un fenomen benefic, cultura franceză preferă să utilizeze cuvântul „mondializare", care la fel este văzut neopozitivist, în planul culturii române cel mai des este criticat.

Marshall McLuhan face o paralelă dintre apariţia computerului şi descoperirea lui J.Gutenberg. Personal am abordat optica economico-socială a lui M.McLuhan, proiectând-o pe relaţia dintre cititor-operă artistică. Pentru o revizuire de opinie voi selecta câteva concluzii din articolul „Fragmentarea mitului şi transformarea conştiinţei"[1]:

1. Ştiinţele literare abordează transformările ce au loc în interiorul cititorului, investighează tendinţa de a re-scrie, de a re-veni la textele ce formează fundamentul ontologic. Dar în *evoluţia* literaturii se acceptă o întoarcere a clepsidrei: de răsturnare a raportului dintre conştient-subconştient-inconştient, de înlocuire a prerogativelor artă-consum, de transformare a raportului individ-globalizare, de fluctuare a informaţiei în detrimentul emoţiei.
2. Viziunea de libertate nu mai este o componentă a raţiunii, nici una a sentimentului, libertatea devine o noţiune abstractă, ea poate fi accesată doar în lumea imaginaţiei, dar, deoarece interiorul suferă de fantasme şi fantasmagorii, libertatea devine o componentă a angoasei – o obsesie de neatins.
3. Virtualul a pătruns violent în lumea personală, intimă. Actualmente, se trăieşte iluzia unei informări totale prin reţeaua internetului. Frontiere-

[1] Victoria Fonari. *Fragmentarea mitului şi transformarea conştiinţei*. În: Memorie axiologică şi Weltanschauung. Editori: Nicolae Râmbu, Eugenia Zaiţev. Iaşi: Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", 2017, p. 139-140.

le au deschis mii de spaţii virtuale, iar consecinţele sunt percepute în artă.

4. Arta, în prezent, se dezice de personalizare, se vrea a fi în aria globală. Planul omului nu se diminuează, dar, în acest context, fiecare deţine *pachetul de acţiuni* al timpului său. Cândva, spaţiul virtual era cartea, apoi filmul, acum această formă, care vine să înlocuiască ordinea cu trei dimensiuni, o deţine o multitudine de tehnici: computerul, laptopul, Ipad-ul etc. Sigur că aceste oportunităţi nu au existat în timpul lui M. McLuhan, dar cât de bine se potriveşte cu epoca noastră următoarea frază: „Teatrul global pretinde populaţiei lumii nu numai să participe în calitate de spectatori, dar şi să facă parte din distribuţie" (Marshall McLuhan: 2015, p. 118). Timpul poate fi multiplicat virtual, cititorul, denumit din ce în ce mai des *consumatorul de artă*, devine şi el un exponat al timpului, conservat într-una din reţelele de socializare.

De la ştiinţele economice acesta s-a extins şi este abil folosit în cadrul ştiinţelor umanitare. Drept argument de a specifica corelaţia dintre literatură şi acest termen serveşte studiul lui Andrei Terian din compartimentul „Istoria literaturii române în epoca globalizării", inclus în cartea „Critica de export. Teorii, concepte, ideologii". Primordiala axă de cercetare o constituie Istoria literaturii, făcând câteva paralele inedite dintre Istoriile literaturii române şi proiectele internaţionale de Istorii ale literaturii, printre care menţionează despre proiectul ceh „Dějiny české literatury"[2], coordonat de teoreticianul Jan Mucařovský, cu care criticul literar George Călinescu a discutat la Praga, în 1959. Această cercetare relevă mai multe probleme ce ţin de metodologia scrierii unei Istorii a literaturii române, dar sunt şi câteva aspecte comune care vizează timpul de a trăi în „satul global": „Şi, totuşi, în epoca globalizării, în condiţiile accelerării migraţiei şi aculturaţiei, într-un moment în care identităţile capătă contururi din ce în ce mai fluide şi mai mobile, cred că problema identităţii literaturii române se pune mai acut decât oricând. Nu numai care este, ci mai ales ce mai înseamnă (şi când spunem „noi", nu

[2] Vezi: Andrei Terian. *Critica de export. Teorii, concepte, ideologii.* Bucureşti: Muzeul Literaturii Române, 2013, p.286.

mă refer la „noi, filologii", ci la orice membru al comunităţii culturale româneşti, indiferent de apartenenţa sa lingvistică, socio-profesională sau etnică) – aceasta mi se pare întrebarea decisivă, de al cărei răspuns cred că va depinde nu numai profilul, ci, oricât de mult mi-ar displăcea butaforic cu iz apocaliptic, însăşi existenţa ei în următoarele decenii. Tocmai de aceea, în măsura în care acceptăm că orice istorie a literaturii este (şi) un roman, istoria literaturii române pe care mi-o doresc nu este nici un roman eroic (un Panteon populat la tot pasul de scriitori „mari"), nici unul comic (o *Comedie umană* colcăind de figuri pitoreşti), ci mai degrabă un *Bildungsroman* care să ne spună *cum am devenit ceea ce suntem*"[3].

Traducătorii cehi au avut o importanţă majoră pentru a face cunoscută literatura română. Autorii care s-au bucurat de succes la publicul ceh sunt: Mircea Eliade, Mihail Sebastian, Aureliu Busuioc.

Praga în literatura contemporană cehă şi problemele globalizării

Studiul meu a fost posibil graţie antologiei de proză cehă contemporană „Coama leului pe pernă"[4], apărută în limba română (traducerea şi selecţia textelor au fost realizate de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová). În centrul atenţiei autorilor este oraşul Praga, capitala Cehiei.

Scriitorii din antologie simt Praga ca un spirit atotcunoscător, personajele nu ştiu decât segmente din biografia sa. Respectiv, personajul nu mai este omul, este oraşul care se caracterizează prin mistere, posesivitate, omniscienţă. Astfel apare Praga în viziunea lui Roman Ráz, Jiří Kratochvíl şi Vratislav Maňák. În aceste proze cititorul este invitat să fie părtaş al secretelor personajelor. Vizualizarea străzilor din „Faust moare de două ori" (autor: Roman Ráz), fuga, concursul, vagabondul iniţiat din „Puţin înainte şi mult înapoi"(autor: Jiří Kratochvíl) – toate pot provoca un interes similar cu „Regele rufăriei înflorate" (autor: Vratislav Maňák). Autorii provoacă în cititori un spirit de detectiv, de a continua imaginaţia

[3] Andrei Terian. *Critica de export. Teorii, concepte, ideologii.* Bucureşti: Muzeul Literaturii Române, 2013, p. 312-313.

[4] *Coama leului pe pernă*. Antologie de proză cehă contemporană. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013.

scriitorului, de a colabora în construcţiile anterioare. Utilizarea metodologiei de a acţiona, de a motiva intenţionat, de a crea confuzii constituie o răsturnare de roluri dintre cititor-autor. Textul îşi arată schemele ceea ce tot e o trăsătură a globalizării – de a scoate la iveală ceea ce e considerat interzis, neesenţial, neoportun. Nimic nu e de ascuns în epoca de exhibiţionism comercial.

Textele nu oglindesc doar străzi, cartiere, râul Vltava, ele sunt şi un retrovizor al celor care păşesc ocazional pământul Pragăi: „Trecu de câteva grupuri mici de italieni zgomotoşi, nemţi cherchelţi şi ruşi grosolani. Pe ruşi îi agrea cel mai puţin, fiindcă niciodată nu se dădeau la o parte să-i facă loc să treacă. Îşi croi drum prin mulţime şi ajunse în mijlocul unui grup de englezi care căutau disperaţi un bordel. Se prefăcu că nu aude întrebările lor, iuţi pasul şi ocoli un grup de spanioli care consola o femeie căreia i se furase poşeta. Poate să fi fost un hoţ de buzunare din Bulgaria. Sau nişte hoaţe din România. Sau ţigani din Cehia de Nord. Praghezul ştie să îi evite, dar turistul se lasă uşor păcălit”[5]. Iniţial se creează impresia că e un turn Babel, dar corespondenţele diferenţiază străinii. Şi atunci fiecare grup începe să primească conotaţiile legendei sadoveniene cu care îşi începe romanul „Baltagul”.

Miloš Urban (n. 1967, Sokolov) intensifică contradicţiile acestui oraş prin valorificarea a două optici: scriitorul T. şi cititoarea J.: „Şi eu sunt o observatoare, la fel ca tine. Diferit este numai modul în care privim oraşul – şi ce vedem – ce vrem să vedem şi ce nu. Iubesc Praga şi atunci ce pot să fac? Chiar dacă este respingătoare. Pur şi simplu, văd frumuseţea ei la fel ca tine, doar că tu nu vrei să o vezi. Îţi alegi doar aspectele urâte”[6]. Sigur că Praga nu e Chişinău, dar aceste cuvinte le-am acceptat de parcă erau despre oraşul meu. Nici vorbă, nu pot fi comparate aceste două oraşe, dar emoţia pe care mi-a transmis-o cu atâta măiestrie autorul, mediată de Helliana Ianculescu, m-a apropiat mult emotiv. Sentimentul are argumente şi misterul poate fi reflectat. Şi atunci am trăit confortul disconfort al faptului cum e receptat oraşul meu de străini şi de locuitori. Probabil, această

[5] Miloš Urban. *Pruncul Isus din Praga*. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 203.
[6] Ibidem, p.200.

dublură este proprie fiecărei localităţi, care are atât lucruri de admirat, cât şi de rectificat. Optica interpretativă face ca individualitatea în secolul globalizării să fie şi una generalizatoare, opiniile nu trebuie neapărat să coincidă, dreptul la libertatea viziunii vine şi din subiectivism argumentat. Omul este văzut în ipostaza de a nu avea frică de a-şi spune opinia fără să fie deranjat că nu o poate schimba pe a vecinului. Este exerciţiul de toleranţă, dar concomitent şi de a nu se lăsa pradă manipulării. Fiecare are dreptul la exprimare. Optica nu sperie, este acceptată, dar nu în detrimentul alteia. Supravieţuirea antitezelor este vocea democraţiei care se aude în epoca globalizării, care mulţi o văd una manipulatorie. Dar aceasta, la fel, este o idee pe care persoana vrea să acceadă sau nu la o opinie.

Proza selectată balansează de la magie spre desacralizare, de la ritual spre turism. Filonul ales e propriu mai multor scriitori. Aspectul misterios e determinat de doleanţele personajului, dar împrejurările materializează dorinţa într-un mod neadecvat, provocând situaţii în care apar perspective ironice, sarcastice: „De Crăciun, copiii ar trebui să stea cât mai departe de adulţi. Deşi vorbesc de fapte bune, dar vorbesc, iar dacă îi credeţi, dacă faceţi o faptă bună, atunci nu o apreciază şi până la urmă tot voi rămâneţi părăsiţi şi fără un sfanţ. Aşa că uneori n-aveţi încotro decât să vă luaţi după regulile lumii interlope din simplul motiv că trebuie să supravieţuiţi, deşi, în fond, sunteţi exact ceea ce păreţi – adică o fetiţă atât de cuminte, că alta la fel ar trebui să căutaţi cu lumânarea”[7].

Labirinturile interioare în convenţiile de a nu întreba, de a aştepta ceva din afară, din a inventa lumea, nu sunt subestimate în secolul globalizării. Ambiguitatea uneori e proprie reacţiei sociale, politice, economice.

Globalizarea înseamnă seducţia de a aduna într-un spaţiu toate timpurile, ori în abstractul virtualului se cere aceeaşi calitate de la real, care poate fi obţinută prin subiectivism, prin proiecţii şi fragmentări. Praga se aseamănă cu un supererou de pe ecranele filmelor americane prin supravieţuire. Evul mediu nu a ucis Praga sec. XVII, romantismul nu s-a lăsat dărâmat de cubism, iar exactitatea raţională a ceasului nu a fost în detrimentul emotivului şi a jocului dinamic. Raportul

[7] Petr Šabach. *Poveste de Crăciun*. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 63.

dintre orologiul care este simbolul acestui oraş secular şi cei care vin să-l vadă este unul disproporţional – nu turiştii văd orologiul, dar orologiul îi priveşte. Este privirea sacrificată a arhitectului-ceasornicar, ilustrului meşter care a plătit tribut talentului său. Orbirea lui este proiectată în orbitele morţii, iar punga negustorului continue să adune privirile turiştilor.

Praga scindată între locuitori şi turişti este resimţită în secvenţele din proza lui **Jáchym Topol** (n. 1962, Praga): „Printre mulţimile de oameni veniţi din toată lumea, care se plimbă pe străzile de aici şi se înghesuie în micile pieţe, se mai târăsc ici şi colo ultimii locuitori bătrâni din Malá Strana. Aceşti disidenţi murdari din lumea lui Huxley, Sărăciei şi bătrâneţii, sunt îmbrăcaţi îngrozitor. Este de mirare că unii dintre ei sunt încă în viaţă. Şi turiştii îi fotografiază, la fel cum fotografiază statueta care reprezintă moartea de la Orologiul Staré Město”[8]. Corespondenţa dintre edificii şi locuitori reliefează problema de comercializare a istoriei, doleanţa care insistă la diminuarea spaţiului locativ al celor cărora, de fapt, Praga le aparţine. Respectiv, arta devine un obiect de consumat, emotivitatea descreşte în raport cu contabilitatea monumentelor istorice, despre care mulţi turişti se apropie sumar pentru a se fotografia la vreo statuie sau edificiu. Acest consumism nu neagă spaţiul istoric, doar că şi istoria acum îşi pierde din proverbialul: *Historia magistra vitae est* devine una accesată, comună, nostalgia devine un viciu.

Iniţial scriitorul scindează timpul său raportat la anul 1989: „În cazărmile cu stea roşie pe faţadă era încercuită o garnizoană sovietică. Ţinea în frâu o gubernie cehească. Pe atunci totul era o adevărată oroare, o porcărie globalizată, ceea ce domină acum sub castelul praghez este libertatea”[9]. Sintagma „porcăria globalizată” se asociază cu noţiunea pe care i-a oferit-o M.McLuhan societăţii comuniste. Globalizarea apare ca o obligaţie, reguli de care nu poate să se eschiveze, unde lumea interioară este negată în favoarea valorilor sociale. Scriitorul nu trebuie să-şi asume sentimentele proprii pe o escală cosmică, el este luptătorul, cel care

[8] Jáchym Topol. *Coama leului pe pernă*. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 163.
[9] Ibidem, p.155.

a fost condamnat cu închisoarea măcar o dată de societate. Dar această poziţie nu este una echivocă. Şi globalizarea pătrunde pe alte căi în Praga. De data aceasta, scriitorul bătrân, care nu a avut parte de vreo detenţie, dar nici nu a fost părtaş puterii, devine portar la palatul din Malá Strana. Respectiv, Praga respiră liber, dar fără praghezi în centrul istoric. Comerţul este prioritar, deşi nu neagă memoria. Este o deznaţionalizare a centrului istoric, fiind şi acesta un atribut adus globalizării.

Contextul cehului în asamblarea turistică se impune în mai multe texte. Deşi, dacă revenim la titlul antologiei, moneda în Cehia rămâne să fie coroana, pe care luminează figura leului semeţ, ridicat în două picioare. „Coama leului pe pernă" vine într-o antiteză cu emblema de pe monedă. Moneda e o siglă, depăşeşte timpul, imaginea nu poate îmbătrâni, spre deosebire de personajul lui JáchymTopol: „Trupul care a reuşit să supravieţuiască printre ruinele îngheţate şi ascunzătorile din pădure zace acum ghemuit sub pături. Unde are mâinile? Aha, este legat. Acum a mai rămas din el doar un cap mare pe pernă. Un cap cu o coamă de leu, cu fire de păr cărunte şi murdare"[10]. Îmbătrânirea leului inserează schimbarea conceptelor, neacceptarea adaptării, concomitent sugerează şi tronarea altui leu.

Cuvântul – o realitate virtuală

Globalizarea vine în unison cu lumile virtuale. Prezenţa lumilor paralele insistă din ce în mai mult în ştiinţele reale. Imaginaţia este o componentă creatoare a acestor lumi paralele. Individualitatea perceperii cuvântului ar fi o modalitate de a dezvălui lumea abstractă.

Esteticul, la scriitorul **Michal Ajvaz** (n. 1949, Praga), este într-o simbioză de concentrare filosofică cu nimicul: „Formele care se nasc din nimic sunt deocamdată neclare, instabile şi poate niciodată nu vom reuşi să le folosim, dar ele provoacă bucurie doar prin simplul fapt că există. S-ar înşela cel care ar considera că lumea ascunsă în nimic este un turn de fildeş separat de lumea noastră; este mai degrabă chiar lumea noastră aflată în stadiu de naştere, o lume în care până

[10] Ibidem, p. 165.

acum există forţele lizibile ce o alcătuiesc, este realitatea în cel mai puternic sens al cuvântului, în pofida caracterului ei fantastic. Vom învăţa să înţelegem limba ei tăcută”[11]. Starea de a aprecia nimicul în raport cu excesul. Nimicul emite undele pure ale sufletului, nealterat de competiţiile părerilor. Nimicul generează libertatea filosofică de a se atinge de absolut. Şi pentru că analiza globalizării insistă la paralele, consider o corespondenţă artistică creaţia scriitorului din Republica Moldova – Victor Teleucă – un filosof al nimicului (transmodern, în viziunea criticului literar Theodor Codreanu), preocupat de a valorifica nimicul în spectrul temporalităţii, spaţialităţii, frecvenţei şi fiinţei: niciodată, nicăieri, niciunde, nimeni.

În textul lui Michal Ajvaz distingem predilecţia scriitorului de a descoperi ceremonial laboratorul său artistic, fiind în antiteză cu ideile comune, predispuse standardizat originale. Prezentarea metodologică a scrierii artistice constituie şi această o particularitate a globalizării de a face artă dinamică, citind lectorul trăieşte construcţia operei artistice, are acces la materia primă. De parcă ar fi la un master class al trecerii de la scriere la ritualul scrierii, de la text gata fabricat la unul care se plăsmuieşte odată cu lectura.

Haosul (social dezumanizat) explicat interdisciplinar

O lucrare, după care se pot stabili criteriile globalizării, constituie „Europeana. O istorie succintă a secolului al douăzecilea”. Este un „compendium” de jurnal artistic, cu vagoane de tramvai, la care se înhamă prozatorul **Patrik Ouředník** (1957, Praga). Într-o cheie sarcastică, cu tente succinte de revistă, cu recuzita titlurilor fixate lateral, sunt sincopate doctrine politice, artistice, psihologice, economice etc. – e un joc al percepţiei. Cititorul nu are decât să savureze colajul ingenios care, în raţiunea ironică, scoate masca grupurilor şi scoate în evidenţă o identitate curioasă a secolului al XX-lea. Şi atunci, din mistere rămân doar intrigi. E un fragment, dar şi în acest *pars pro toto* cititorii simt ratingul

[11] Michal Ajvaz. *Nimic*. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 56.

epocii, să încercăm să completăm, fără obsesii, viziunile timpului nostru în raport cu cel precedent.

Haosul ţine de stil eclectic, de care a decis să se folosească autorul. Este un eseu care este scris pe un ton sarcastic, deşi artistic, nu se vrea absolut imaginativ, dar nici documentar nu putem să-l numim. Cu toate acestea, în pofida tuturor legilor artistice, scriitorul îşi asumă o funcţie de cronicar-jurnalist, care nu neagă date ştiinţelor care înfloresc în epoca globalizării: sociologia, statistica, psihologia, ecologia, IT.

O prerogativă anumită considerăm că aparţine statisticei, dar cifrele nu distrug creativitatea. Invers, cifrele devin argument în marele subiect unde omul ca identitate nu mai este principal. Primatul aparţine socialului. Omenirea se fracturează în cele două războaie şi, ca un ecou nostalgic, apare secolul de aur: „Epoca de aur a fost perioada când în ţările dezvoltate industrial totul era îndeajuns, iar în colonii se vindeau fructe exotice şi ciocolată şi miere turcească şi oamenii credeau că veacurile noi ce aveau să vină vor alunga sărăcia şi truda şi oamenii vor trăi mai comod şi mai sănătos, iar mersul la şcoală obligatoriu îl va face pe om mai bun şi mai uman”[12]. Reflecţiile în timp abordează şi conceptul de artă în perioada expresioniştilor, dadaiştilor, suprarealiştilor.

Sarcasmul este conjugat cu antiteza. De exemplu, sub paravanele subtitlurilor „Karazuk zuk zuk”, „Reînnoirea instanţei transcendentale”, autorul face o simbioză dinte viziune artistică, filosofică, lingvistică, vizând comunicarea şi omenirea. Perceperea ştiinţifică şi artistică nu desfiinţează problemele relaţiilor dintre oameni ce se agravează în timp: „... totul trebuie să fie autentic, iar istoria şi desfăşurarea ei decurg din problema filosofică dacă omul poate să comunice în mod autentic, şi dacă da, istoria ar putea deveni mult mai plină de sens decât până acum, dacă ar fi reînnoită şi instanţa transcendentală. Şi lingviştii spuneau că această comunicare reprezintă doar o problemă legată de modul de construcţie şi că deconstrucţia poate fi efectuată în diferite feluri. Iar bătrânii spuneau că stăm

[12] Patrik Ouředník. Europeana. O istorie succintă a secolului al douăzecilea. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 79.

prost la capitolul comunicare, deoarece oamenii nu mai ştiu să se privească în ochi şi îşi întorc privirea imediat ce întâlnesc privirea altora şi că astăzi oamenii îi privesc în ochi numai pe orbi”[13].

În goana de a capta actualul şi autenticul se insistă pe clişeu, arta nu mai este primordială, ea cedează temelor în vogă: sănătatea se sublimează prin farmacia, ecologia şi dragostea pentru ocrotirea animalelor, ce contribuie la o deshidratare a umanului de a prefera compania unui animal decât pe cea a semenului său: „deoarece o faţă mută nu te trădează într-o lume înstrăinată. Şi pisicile, şi câinii aveau saloanele lor de coafură, frizerii şi săli de sport, centre de reabilitare şi morgă, şi cimitire ş.a.m.d.”[14].

Desconsiderarea vieţii umane în raport cu valorificarea unei altei vieţuitoare este diagnosticată prin cifre: „Pe vremea aceea, în Germania şi în alte state au fost desfiinţate majoritatea grajdurilor sau erau utilizate cu alte scopuri, iar în lagărul de concentrare de la Birkenau grajdurile au fost folosite ca spaţii de cazare, iar într-un grajd încăpeau 52 de cai sau între 1000 şi 1200 de deţinuţi”[15]. Statistica apare ca un aspect ce deranjează, cifra distruge metafora, dar are o intensitate de a urmări perceperea valorică pentru societate. Autorul operează cu stilul jurnalistic, reuşind să depăşească viaţa de moment. Cifrele în felul cum sunt ţesute în text provoacă la o analiză în paralel a mai multor evenimente concomitent. Autorul percepe firele de legătură aşa cum este caracteristic în timpul internetului de www. Doar că reţeaua de păienjeniş pe care o desemnează scriitorul ceh Patrik Ouředník vine să cumuleze informaţiile interdisciplinar şi acoperind un spaţiu geografic amplu sincronizând Europa (Austria, Germania, Franţa, Rusia, România etc.) cu America (SUA) şi Asia (Vietnam).

Eseul este gestionat pe câteva piste care urmăreşte o diagnosticare a omenirii în timp. Raportul dintre tiranie şi democraţie se reflectă în bolile psihologice: „Şi că nevroza este provocată de încălcarea interdicţiilor, iar depresia e anxieta-

[13] Ibidem, p. 78-79.
[14] Ibidem, p. 88.
[15] Ibidem, p.90.

tea în faţa poverii libertăţii”[16]. Jocul interpretativ denotă că normalitatea nu mai poate exista. Or, aceasta ar însemna că nu s-ar cere un remediu consumist, de aici şi directivele internaţionale: „Iar la finele anilor optzeci, Organizaţia Mondială a Sănătăţii a emis o declaraţie potrivit căreia depresia este cea mai răspândită patologie în lumea occidentală”[17].

Globalizarea ţine de paradox. Autorul relevă ideile de sfârşitul lumii care vehiculau încă din 1914. Iar era nouă – Era Vărsătorului este anunţată încă din 1921. Pozitivismul care insistă din ce în ce mai mult pe o prerogativă a tinereţii. („p. 87”). Înlocuirea unei valori cu alta este un vector cunoscut în lumea artistică, în lumea ştiinţifică. Iată cum apare prorocirea inclusă, neordinar, cu verbe la trecut: „ERA NOUĂ şi care urma să înceapă la momentul intrării Soarelui în constelaţia Vărsătorului şi avea să dureze 2160 de ani, timp în care urmau să se producă unirea emisferelor cerebrale dreaptă şi stângă, mutaţia mentală a omenirii şi naşterea unor noi spiritualităţi. Veacul cel nou trebuia să fie armonios spiritual şi interactiv şi nimeni nu mai oprima pe nimeni, deoarece omenirea trebuia să ajungă la o treaptă nouă de cunoaştere şi toţi oamenii urmau să devină conştienţi din punct de vedere spiritual şi ecologic”[18]. Aspiraţia se confruntă cu un început de realitate a erei noi, dar care vizează creierul uman. Începe autorul cu trecere în revistă a spălării de creier în perioada regimului comunist. Dar viziunea nu se schimbă radical nici la societatea democrată. Creierul este văzut ca un atribut de industrializare care poate fi utilizat la creşterea spiritului de consum: „La sfârşitul secolului, oamenii din ţările democrate au început să aibă senzaţia că democraţia şi societatea de consum contribuia în felul lor la dispariţia memoriei şi spuneau că un excedent de informaţii era la fel de periculos precum fusese cenzura comunistă”[19].

O particularitate a globalizării, distinsă de scriitor în acest amalgam de date, noţiuni din diferite domenii, constituie uniformismul. Ideea este notată după in-

[16] Ibidem, p. 84.
[17] Ibidem.
[18] Ibidem, p. 92-93.
[19] Ibidem, p. 97-98.

direct, după paravanul indeterminismul colectiv: „Și mai spuneau că regimurile democratice conduc la dispariţia tuturor referinţelor culturale şi istorice şi la dictatura uniformismului". Astfel „în societatea occidentală mai importante decât memoria sunt principiile universale şi voinţa generală şi faptul că a putut să se facă trecerea de la heteronimie la autonomie, iar democraţia nu se bazează pe memorie şi tradiţie ş.a.m.d., ci pe o convenţie între comună şi individ, care e lipsită de valoare istorică şi antropologică, dar permite ca instituţiile sociale să fie conduse şi reglementate"[20]. Tradiţia ţine de identitatea unui popor, dar ea tinde să fie un bun comun. Dacă acel singular nu reuşeşte să convingă multitudinea, în singularitate ar putea să dispară, să se coopteze şi să se asimileze cu alte viziuni. Astfel, tradiţia devine o relicvă, o piesă de muzeu dinamică, o componentă de spectacol accesat dintr-o curiozitate, care ar putea să dispară în uitarea consumistă sau ar putea să fie şi o reacţie adversă – căutat ca ceva neordinar, de care ar vrea să se atingă şi persoane din alte culturi.

Estimarea memoriei se realizează în antiteză cu principiile universale, deşi ele nu se exclud reciproc, de câte ori societatea occidentală a avut plăcerea de a opune în diferite perioade datoria şi plăcerea, credinţa şi dorinţa, religia şi ştiinţa, sentimentul şi raţiunea etc. Uniformismul devine o opinie care vine să răstoarne ideile anterioare în favoarea simplificării unor atribute, considerate primordiale cândva: „...pentru societatea occidentală este caracteristic principiul avangardei, care face trimitere la viitor la fel de bine în artă, ca şi în ştiinţă sau politică, iar în societatea occidentală rolul memoriei îi corespunde cel mai degrabă concepţia memoriei calculatoarelor, (...) majoritatea oamenilor se gândeau la RAM (Random Acces Memory), MEMORIA ACCESIBILĂ ALEATORIU"[21]. În acest eseu-diagnostic omul nu apare ca o individualitate, este o parte componentă a marelui zumzet, o voce depersonalizată care estimează colectiv umanul. Deşi, scris într-un mod de stenograf al istoriei, variilor evenimente, atitudinea o dau cifrele prin ele se estimează gândirea, memoria, tinereţea, pozitivismul. Or, „o lume fără memorie, în care totul se va întâmpla

[20] Ibidem, p. 98.
[21] Ibidem, p. 98-99.

aleatoriu”[22] nu mai derivă din memoria asociativă, putem avea speranţa că aleatoriu are în sine şi determinarea probabilităţii sau poate o asemenea societate – fără memorie – va fi uşor de monitorizat.

Globalizarea şi entitatea naţională

În societatea migraţiei identificarea unui scriitor este determinată de limba scrierii, dar şi reperele rădăcinii etnice, reliefată fie prin titluri, tradiţii, onomastică. O coordonată care contribuie de a fi abordată literatura cehă din optica fenomenului globalizării constituie raporturile dintre generaţii, timpul, dorinţa şi misterul realizării, ironia şi tragismul. Unele din ele sunt categorii general-valabile. Epoca globalizării insistă la o abordare social-politică, la trecerea de la individual la comun, de la o problemă strict etnică la o istorie cu care s-au confruntat mai multe popoare. În acest sens insistă scriitoarea **Nataša Reimanová** (n. 1945, Praga) printr-o intersecţie a timpurilor, a spaţiilor culturale (cântece interpretate în or. Paris în limba cehă şi varianta limbii ruse), tăiate cu foarfeca amintirilor şi cusute prin melodia ce se aude de sub clapele „Bösendorfer & Weinbach”. Epoca globalizării se caracterizează prin interdisciplinaritate. În paginile acestei autoare avem lecţii de pian şi de istorie şi chiar de economie.

Instrumentul muzical este o componentă esenţială al paradisiacului: „Când eram mică, aveam în cameră (eu şi mama, poate şi mătuşa, dacă ar fi dorit) un pian de concert cu coadă, marca „Bösendorfer”, şi ambele cântam la el. Mama – *Rusalka*, eu *Pre Elišku*, fiind vorba de versiune slovacă”[23]. Muzica, deţinătoare de taina limbajul simţurilor, devine elementul comprehensiv de generaţii. Muzica devine descoperirea frumosului, trăirea inedită a clipei, eternizarea fiinţei umane prin artă. Problema spaţiului pe care îl solicită instrumentul derivă din dezicerea sau înlocuirea paradisului – „Niciodată n-am umplut acest spaţiu”. Apare un diagnostic de moarte interioară.

[22] Ibidem, p.99.

[23] Nataša Reimanová. *Bösendorfer & Weinbach*. În antologia de proză cehă contemporană: *Coama leului pe pernă*. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013, p. 45.

O reabilitare a paradisului pierdut, ca o relectură a timpului, se resimte în dorinţa personajului homodiegetic de a cumpăra pianină „Weinbach" („mi-am cumpărat mie şi copiilor"). Muzica readuce umanul, contribuie la perceperea altei dimensiuni a vieţii („Atunci ne-am mărit repertoriul datorită lui „Weinbach". Nu cel al mamei, ea a rămas fidelă, ci al meu, eu eram leneşă, dar copiii mei l-au îmbogăţit cu multe melodii"[24]). Aparenţa instrumentului muzical înseamnă accederea la o lume a spiritualului, fiind în antiteză cu condiţiile economice. Pe partiturile paginilor în proză citim lacrimile de suferinţe de a alege între artă şi necesitatea machiavelică: „Datoriile creşteau, bărbatul meu nu se mai uita strâmb la „Weinbach", ci îl pipăia pur şi simplu, cum face ţopârlanul cu vitele la târg. Mi-am sugerat că trebuie să accept vânzarea şi am zis „da" cu ochii închişi" (p. 49). Atmosfera tragică între două instrumente muzicale, între studiul fiicei şi plăcerea bunicii, între înălţarea mierlei şi amploarea spaţiului, între amintire şi moarte, clapele de pian şi clapele de tapat apasă în dialogul generaţiilor, prin repetiţii de situaţii, prin ecourile timpurilor. Identitatea corelată la general se întrevede în importanţa muzicii de a o trăi ca un act activ, ca o parte componentă a vieţii. Arta este categorisită dese ori ca o lipsă de uzualitate, polemică iscată încă din timpul lui Em. Kant. Dar această lipsă de uzualitate este înţeleasă în cultura de mase şi ca o inutilitate, dar dezinteresarea de muzică este în antiteză cu camera profesorului Goldenberg, un evreu german, despre care ne spun detaliile: „În apartament nu era aproape nimic (pat, scaun şi masă), dar ochii (...) celui aflat în prag i-ar fi căzut drept pe un lucru: pianul negru cu coadă „Bösendorfer"!"[25].

Muzica este pusă în raport cu problemele stringente de moment – spaţiu locativ, bani. Dar ea este promotoare a umanului, a studiului, a conexiunii dintre generaţii, a memoriei culturale, a rezistenţei şi a toleranţei. Multiculturalitatea nu este desemnată de frontiere în perceperea artei. Cultura uneşte, deschide căi de cunoaştere.

[24] Ibidem, p.47.
[25] Ibidem, p.48.

Concluzii:

Oraşul Praga semnifică deschidere pentru tot ce este nou, o componentă din totdeauna a fost negoţul. Latura consumistă nu transformă radical acest oraş, dar atitudinea faţă de locuitori începe să fie valorificată din optica turismului.

Individualitate, mister, ritual, capitala Cehiei rămâne să fie o oază a oamenilor ce în bucuriile şi durerile lor nu s-au dezis de obiceiuri, tradiţii, limbă şi monedă. Acceptă insolitul, sunt plini de ironie şi autoironie.

Caleidoscopul inderdisciplinar oferă o posibilitate de a ieşi din strictul text literar şi de a aduce în discuţie probleme stringente fără a defila cu un subiect tradiţional. Abstractizarea nu se realizează de dragul exerciţiului, totul se realizează pentru a valorifica esenţe.

Globalizarea vine ca un fenomen care se naşte la confruntarea dintre doctrinele fascistă şi cea comunistă, dar accesibilitatea la toate nu oferă adâncime. Globalizarea rămâne un fenomen care ia în valul său culturi şi le dezmembrează, ia istorii şi le uită, ia oameni care nu este important ce comunică, esenţial este să consume.

Problemele stringente pe care le abordează constituie uniformizarea şi deposedarea de memorie prin consumism, dezindividualizarea prin vocea comună fie a presei, a politicienilor sau a ştiinţelor exacte sau socio-umanitare.

Probabil toţi scriitorii analizaţi pledează pentru păstrarea individualităţii în această eră nouă, acceptând toleranţa, dar ceea ce nu înseamnă că trebuie să rămână voci asimilate. Fiecare din ei au pus accente care le vizează ţara. Indiferent cu ce atitudine de fiecare dată sunt importante rădăcini, respectiv atenţionează că memoria rămâne nu doar prin statistică, dar şi prin gesturi, tradiţii, nume, care ţine de cultura cehă.

Observăm multe legături dintre literatura cehă şi literatura noastră dominată de frustrările lagărului URSS, de dezamăgiri în urma societăţii care, uneori, trasează directive aleatorii pentru a se apropia de UE, de neînţelegerile unor criterii de a dezvălui umanul în secolul migraţiei, a consumului şi de a nu pierde propria identitate.

Bibliografie selectivă:

Fonari, Victoria. *Fragmentarea mitului şi transformarea conştiinţei*. În: Memorie axiologică şi Weltanschauung. Editori: Nicolae Râmbu, Eugenia Zaiţev. Iaşi: Ed. Universităţii „Al. I. Cuza", 2017.

Coama leului pe pernă. Antologie de proză cehă contemporană. / Selecţie şi traducere de Helliana Ianculescu şi Lidia Našincová. Chişinău: ARC, 2013.

Terian, Andrei. *Critica de export. Teorii, concepte, ideologii*. Bucureşti: Muzeul Literaturii Române, 2013.